

bais, kurie neprieštaruoja Atlaso teiginiams, bet juk skaitantiems tokį reprezentacinį veikalą turi būti žinomi visi svarbesnieji darbai⁸. Kai kurie straipsniai visai ne ten nurodomi, kur jie iš tikrųjų turėtų būti. Pavyzdžiui, A. Girdenio straipsnis „Atvirasis *e* varduviškių (kalvariškių) vardažodžių galūnėse“ minimas du kartus, bet ne ten, kur reikia, todėl cituojami visai šalutiniai dalykai, o pagrindinis straipsnio teiginys lieka neatskleistas ir nepanaudotas. Panašiai atsitiko su B. Rokaitės ir V. Vitkausko straipsniu „Apie vieną kirčio neatitraukimo atvejį šiaurės vakarų dūnininkų tarmėse“, kuriam nebuvo lemta pakliūti į kirčiavimo skyrių. Neminimos ir Z. Zinkevičiaus, V. Grinaveckio knygų recenzijos, o juk jose yra labai svarbių ir originalių teiginių, liečiančių mūsų tarmių fonetiką.

Be abejo, išsamiai viską apžvelgti tokio pobūdžio recenzijoje neįmanoma⁹. Tomis pastabomis norėta akcentuoti, kad yra daugybė problemų, kurias Atlasas akivaizdžiai parodė (ir tai, žinoma, labai gerai), ir kurios sėkmingai gali būti sprendžiamos tik intensyviais monografiniais tyrimais. Taigi atliktas didžiulis darbas yra ne etapo baigimas, o gera įžanga, atveria naujas tyrinėjimo perspektyvas. Tarmių fonetiką, ir ne tik fonetiką, būtina sistemingai, nedelsiant tirti ir toliau, kad suspėtume ištraukti iš šviesą ir išsiaiškinti tuos faktus, kuriuos mūsų neįkainojamos tarmės dar slepia. Žinoma, dabar tai daryti bus lengviau. Kalbininkai prieš akis turės neblogą (nors ir ne visai tobulą) vadovą, būtiną bet kokiam mokslui, skinančiam kelią į priekį. Atlasas bus didelė paspartis dėstytojams, skaitant dialektologijos, fonetikos kursus aukštosiose mokyklose, mokytojams ir daugeliui kitų, kurie neabejingi mūsų kalbai ir apskritai mūsų kultūrai.

J. Pabrėža

⁸ Plg. sąžiningą literatūros fiksavimą (net studentų diplominių ir kitokių darbų) ir objektyvų jos vertinimą Z. Zinkevičiaus knygoje „Lietuvių dialektologija“ (V., 1966).

⁹ Apie Atlaso II tomą dar žr. V. Vitkausko recenziją, minimą 4 išnašoje.

Salys Antanas. **Raštai.** – Roma, 1979–1983 (T. 1. Bendrinė kalba, 1979, XXIV, 570 p.; t. 2. Tikriniai vardai, 1983, XVI, 696 p.

Žinomo lietuvių kalbininko A. Salio raštus ėmėsi leisti našlė S. Salienė su savo artimaisiais, padedama P. Joniko, kuris yra dviejų išleistų tomų redaktorius. Numatyta išleisti 4 tomus.

I tomo pradžioje įdėtas apžvalginis P. Joniko straipsnis apie A. Salio mokslinę veiklą, nurodomi jo didieji darbai: bendrinės kalbos taisyklingumo siekimas, tarmių tyrimas, kalbos istorija, onomastika. Objektyvus, dalykiškas dėstymo būdas, aptariamų dalykų geras pažinimas yra būdingi įvado bruožai.

Pirmasis tomas yra skirtas bendrinės kalbos vartojimo, rašybos, žodžių kirčiavimo klausimams. Didesnė straipsnių ir straipsnelių dauguma yra spausdinama Lietuvos spaudoje iki 1944 metų, iki lemtingo pasitraukimo į Vakarus (ten tų kalbos kultūros klausimų ir reikalų mažai kam reikėjo, todėl A. Salio šio baro veikla prigeso).

Pradinis didelis skyrius „Bendresni klausimai“ yra apie kalbos ir visuomenės santykius, kalbą ir mąstymą ir kt. Tai įdomūs, populiarinamojo pobūdžio straipsniai, dabar esantys tolimesnė istorija.

A. Salys energingai yra siekęs sutvarkyti rašybą. Kultūros istorijai svarbus visas skyrius „Rašyba“ (p. 39–119). Tai kartu ir įrodymas, kad radikalus rašybos keitimas nėra perspektyvus, nes daugelis kalbininko idėjų ir minčių liko neįgyvendintos. (Kaip čia prisimintinas K. Būgos posakis: „Rašyba – ne rankovė“.) Tai įdomu tik kaip istoriniai dalykai („latviškoji“ rašyba, didžiųjų raidžių rašymas ir kt.). Iš A. Salio teigimų, kaip aiškėja iš knygos, tarybiniai kalbininkai šį tą pasiėmė (*bjaurus*, *pjauti*, *spjauti* ir kt. rašymas – p. 85; *galbūt*, *turbūt* – p. 87 ir dar vieną kitą dalyką).

A. Salys buvo geras akcentologas ir fonetistas, mokęs kirčiavimo ir tarties teatralus, studentus, Amerikos lietuvius mokslėi-

vius. Teatrų tartis buvo tuomet visai neblogai sutvarkyta, tą rodo ir straipsniai (p. 119–128). Jie yra gerai pamatuoti ir turi išliekamąją vertę. (Dar ir dabar yra senųjų aktorių, kalbančių taip, kaip mokė A. Salys.)

Ypač daug A. Salio nuveikta kaip terminologo ir leksikologo. Tai skyriai „Žodyno ir terminologijos straipsniai“ ir „Trumpi patarimai“ (įdėtas ir „Kalbos patarėjas“, parengtas kartu su L. Dambrausku ir P. Skardžiumi). Čia pateikta ir dauguma jo sukurtų vykusių naujadarų (*póbūvis, póžiūris, rankinūkas, senatis, staigmenà, tarmėtyra* ir kt.). Tie skyriai ir „Kalbos patarėjas“ yra nemaža dalis kalbos kultūros istorijos. Iš visų taisymų aiškėja A. Salio noras matyti bendrinę kalbą taisyklingą, tradicinę (susijusią su gyvąja kalba) ir tikslingą. Todėl jo daugumas taisymų prigijo bendrinėje kalboje, o tai ir rodo ši knyga, kur kruopščiai surinkti visi 1925–1944 m. Lietuvoje skelbti straipsniai ir keletas iš JAV spaudos. Tai buvo blavus požiūris į bendrinės kalbos raidą, nepritarimas dažniems keitimams (bk pastovumo principas!). Ten, kur prasišovė vien tik kilmės principas (kova su *anūku*, p. 178–179, *žvyru*, p. 352–353, su galininku „*laba diena*“, p. 356–357 ir kt.), A. Salio taisymai nebuvo įgyvendinti. Na, o „Mūsų gentivardžiai“ (p. 176–189) yra kruopštus, leksikologijos pavyzdinis straipsnis, kur medžiagos gali rasti ir etimologai, ir dialektologai, ir rašytojai. Jis turi bene didžiausią išliekamąją vertę, yra skaitomas daugybės žmonių iš „Gimtosios kalbos“ žurnalo.

Daugumą trumpų straipsnelių iš minėto kalbos žurnalo ir įvairių prieškarinių Lietuvos laikraščių turime pripažinti esant įdomius, reikalingus kalbos kultūrai ir istorijai. Juos reikėtų įsiskaityti kalbos kultūros specialistams, kad neimtume įrodinėti kokios *pasėkmės* negerumą, kad prisimintume apie kalbos drausmę ir t.t.

Knyga rodo didelį A. Salio užmojų tobulinti bendrinę kalbą, teisingus jos puoselėjimo principus. Juk nemaža A. Salio taisymų randame ir tarybiniais metais išėjusiose

„Kalbos patarimuose“, „Kalbos kultūroje“ (pvz., apie *šaldytuvo* ir *šaldyklos* skirtumus ir pan.), „Mūsų kalboje“.

Į antrąjį A. Salio „Raštų“ tomą sudėti kone visi įvairiu laiku įvairiuose leidiniuose spausdinti straipsniai ir straipsneliai iš lietuvių onomastikos, taip pat jo lingvistiškai apdorotų (sukirčiuotų, transponuotų iš tarmiškų formų į bendrinę kalbą, atlietuvintų suslavintųjų) tikrinių vardų sąrašai. Keletas straipsnių čia skelbiami pirmą kartą. Tomą sudaro 4 skyriai ir „Priedai“.

Pirmąjį skyrelį „Įvairūs svetimieji tikriniai vardai“, apimantį vos 5 p., sudaro du straipsneliai iš „Gimtosios kalbos“ apie ispanų ir etiopų tikrinių vardų rašybą ir tarimą. Juos gal būtų labiau tikę dėti į pirmąjį „Raštų“ tomą, kuris skirtas rašybos dalykams.

Antrąjį skyrių „Asmenvardžiai“, kuris apima 131 p., galima laikyti lietuvių antroponimikos įvadu, ypač jo poskyrį „Bendresni straipsniai“, nes čia gana išsamiai aptartos pagrindinės lietuvių asmenvardžių kategorijos (vardai – senieji asmenvardžiai ir krikštavardžiai, pavardės, pravardės, prievardžiai, tėvavardžiai) ir jų svarbesnieji istorijos etapai. Antrajame poskyryje „Atskiri vardai ir pavardės“ sudėti enciklopediniai straipsniai apie keletą senųjų lietuvių asmenvardžių (*Jogaila, Kariotas, Kęstutis, Margiris, Mažvydas, Mindaugas, Pukuveras, Žygimantas*) ir apie porą dešimčių krikštavardžių (*Jackus, Jadvyga, Jokimas, Jokūbas, Juozapas, Jurgis, Justas* ir *Justinas, Kasparas, Kazimieras, Klemensas, Kristijonas, Kristupas, Laurynas, Marija, Martynas, Mikaljus, Morkus, Motiejus, Ona, Povilas, Pranciškus, Simanas, Urbonas*), apie pavardes *Donelaitis, Ivinskis, Juška*. Ypač vertingi šiame skyriuje yra istoriniai duomenys ir senieji asmenvardžių bei krikštavardžių užrašymai, autoriaus sulasioti iš įvairių rašytinių šaltinių. Įtikinamos, nes paremtos iškraipymų istoriniuose šaltiniuose nustatymu ir baltų antroponimijos sisteminio tyrinėjimo duomenimis, yra senųjų lietuvių asmenvardžių metraštinė formų konjektūros: *Pucuverus*,

Lutuwerus = **Putaviras* (p. 132–133), *Marger* = **Margiris* < **Marg(a)giris* „margosios girios gyventojas“ (p. 100–101).

Skyriuje „Vietovardžiai“ pirmą kartą spausdinama 1967 m. skaityta paskaita „Lietuvos vardo kilmė“ – išsamus apžvalginio pobūdžio, su kritinėmis pastabomis darbas. Čia pateikti kraštavardžio ir iš jo kilusio tautovardžio variantai lietuvių ir latvių tarmėse, kaimyninių tautų kalbose bei daugelyje istorinių šaltinių, kritiškai apžvelgiamos visos (nuo Dluogošo iki K. Kuzavinio) etimologijos. Beje, autoriaus pareikštos abejonės (upė *Lietauka* esanti per maža, kad jos vardas taptų kraštavardžiu ir kt.) dėl K. Kuzavinio etimologijos ir bandymas įrodyti *Lietuva* esant upėvardžio **Lieta* vediniu – visa tai dabar, kai jau sistemiskai išanalizuoti baltų vandenvardžiai, kai daugiau ar mažiau įtikinamai etimologizuoti ir baltų kraštavardžiai bei etnonimai, atrodo nepakankamai pamatuota. Juk ne daug ką didesnės upės vardas yra virtęs kraštavardžiu *Skalva*. Šiame skyriuje įdėti ir enciklopediniai straipsniai apie vietovardžius *Karaliaučius*, *Kaunas*, *Kėdainiai*, *Klaipėda*, *Kretinga*, *Marijampolė*, *Maskva*, *Vilnius*, apie upėvardį *Nemunas*. Jie vertingi ypač dėl gausių istorinių duomenų. Skyrius baigiamas dviem straipsniais anglų kalba apie lietuviškus žvaigždynų vardus *Paukščių Kelias* ir *Grįžulo Ratai*, kurie aptariami plačiame ide. kalbų kontekste.

Didžiausias (495 p.) tomo skyrius yra „Tikrinių vardų sąrašai“, kuriame pirmą kartą skelbiami du: „Vilniaus krašto pavardės. Lenkiškos ir lietuviškos bei sulietuvinotos pavardžių lytys“ ir „Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų vardai“. Abu šie sąrašai buvo sudaryti iš A. Salio vadovaujamos lituanistų ekspedicijos 1939 m. surinktų pavardžių ir vietovardžių, kurie daugiausia buvo nusirašomi iš valsčiuose ir miestuose turimų sąrašų, dalį jų patikrinant iš vietos žmonių, dalį atlietuvinant pagal atitinkamas analogijas. Nors kai kurių sąrašė pateiktų vietovardžių formos dabar yra surastos autentiškesnės, jis vis dėlto tebėra unikalus to meto šalti-

nis. Beje, vietovardžių sąrašė per kažkieno neapsižiūrėjimą „nuklydo“ trejetas buv. Švenčionėlių apskrities valsčių: Pabradės ir Švenčionėlių valsčiai įdėti prie Alytaus apskrities, o Kaltanėnų vls. priskirtas prie Vilniaus aps.

Reikšmingas lietuvių antroponimikai tebėra „Sąrašų“ skyriuje pateikiamas lietuvių ir prūsų asmenvardžių rinkinys „Mūsų lietuviškieji vardai“ (pirmą kartą spausdintas „Gimtojoje kalboje“ 1933 m.). Žinoma, geriau būtų buvę jį duoti skyriuje „Asmenvardžiai“, nes tai ne šiaip sau sąrašas, o baltų senųjų dvikamienių asmenvardžių daugiau kaip 130 sandų etimologiniai aiškinimai. Skyriuje dar įdėtas tikrinių vardų sąrašas iš A. Senn'o ir A. Salio „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ V tomo (Heidelberg, 1968), vieno Lietuvos žemėlapijo vardynas, rekomenduojamų vardų kalendorius, straipsnis apie Mažosios Lietuvos pavadinimus, geležinkelio stočių vardų sąrašas.

„Priedus“ sudaro enciklopedinių straipsnių bibliografiniai sąrašai ir straipsnio „Lietuvos vardo kilmė“ santrauka – padalas 'handout'.

Be abejonės, šis A. Salio „Raštų“ tomas sykiu su K. Būgos „Rinktinių raštų“ straipsniais apie tikrinius vardus sudaro lietuvių (didžia dalimi ir baltų) onomastikos klasiką.

B. Savukynas

V. Vitkauskas

Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy Testament. Fotokopie. Wydał Czesław Kudzinowski. Poznań, 1984. Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Tai reikšmingo XVII a. paminklo – Samuelio Bohuslavo Chilinskio (apie 1631–1668) Naujojo testamento vertimo į lietuvių kalbą rankraščio – fotografuotinis leidimas. Jį parengė žinomas lenkų baltistas ir finologas, Poznanės universiteto profesorius Česlovas Kudzinovskis. Dar anksčiau (1958 m.) buvo išleistas Poznanėje šio rankraščio transliteruotas tekstas, parengtas to pa-